

Łątkowski, Waldemar

Postępowanie władz rosyjskich wobec ludności powiatu makowskiego w przededniu ewakuacji w 1915 r.

Rocznik Mazowiecki 14, 223-226

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Waldemar Łątkowski

Postępowanie władz rosyjskich wobec ludności powiatu makowskiego w przededniu ewakuacji w 1915 r.

Rok po wybuchu I wojny światowej wojska rosyjskie, odniósłszy dotkliwe straty w dwóch bitwach na terenie Prus (pod Tannenbergiem i Jeziorami Mazurskimi), postanowiły wkrótce opuścić Królestwo Polskie, licząc jednak, że sytuacja na froncie może się przecież odwrócić. Polacy w Królestwie, zdani na łaskę rosyjskiego zaborcy, musieli przejść niejedno uciężenie, terror, kontrybucje, konfiskaty mienia oraz wysiedlanie na wschód tzw. obcych poddanych. Najbardziej uciążliwym dla ludności polskiej, zarówno w miastach, jak i na wsi, było przymusowe kwaterowanie wojska na wyznaczonym terenie, sekwestry żywności dla potrzeb wielotysięcznej armii, a także świadczenie podwód oraz areszty pożegnalne, które dotknęły głównie środowiska inteligenckie oraz młodzież¹.

Na terenie powiatu makowskiego obostrzony rygor wojenny obowiązywał tutejszą ludność z mocy rozkazu naczelnego dowódcy sztabu okręgu puławskiego w Nowogrodzie (Modlin), wydanego naczelnikowi powiatu makowskiego, a który brzmiał: „aby na obszarze 15-tu wiorst od Północno-Zachodniego Frontu, tj. od kolei Warszawa-Mława i Tłuszcz-Ostrołęka, wysiedlić wszystkich Niemców-kolonistów (mężczyzn), Austriaków, Węgrów i zniemczonych Litwinów (luteran), mających 15 i więcej lat, aż do 60-u”². Niemcy mieszkający w miastach nie podlegali wysiedleniu, ale mieli podlegać służbie wojskowej w armii rosyjskiej, daleko od miejsca zamieszkania. Ześłani w głąb Rosji koloniści niemieccy przebywali z dala od frontu. Wysiedlanie dokonywało się wbrew woli zainteresowanych i prowadziło często do rodzinnych dramatów, czego świadectwem są wzmianki urzędników w dokumentach, stwierdzające iż „kobiety i dzieci nie chciały się godzić z wyrokiem wojskowych władz”.

¹ K. Groniowski, *Uwłaszczenie chłopów w Polsce*, Warszawa 1976, s. 289–300.

² Archiwum Państwowe m.st. Warszawy, Oddział w Mławie (dalej APW OM), Delo makowskiego ujezdnowo uprawnienia, p. 65.

Rodziny, które wbrew przeciwnościom zdecydowały się jednak iść na wschód, odbywały swą podróż w warunkach znanych nam z późniejszego okresu, tj. drugiej wojny światowej. Skazanych przewożono najpierw furmankami do stacji kolejowej Ostrów Mazowiecka, a następnie koleją do Białegostoku i po selekcji do miasta Rianzań w guberni saratowskiej. Tu warunki bytowe owych nieszczęśników były wręcz tragiczne, o czym pisał gubernator saratowski do swego odpowiednika w guberni łomżyńskiej: „...rozmieszczenie na miejscu Niemców–kolonistów nastęrcza wiele kłopotów, a to z racji przepełnienia i choroby”³.

Z materiałów komisarza makowskiego wynika, że liczba osób z tego powiatu przewidziana do zesłania na wschód przekraczała 300. Najwięcej tych osób pozostawało w połowie sierpnia 1915 r. w gminie Perzanowo (262 osoby), w gminach Krasnosielc i Sieluć wielokrotnie mniej (19 i 21 osób), najmniej zaś w gminach Płoniawy (9) i Karniewo (2)⁴.

Tabela 1. Wykaz osób pochodzenia niemieckiego z terenu powiatu makowskiego zesłanych w głąb Rosji w czerwcu 1915 r.

Lp.	Gmina i wieś	Liczba zesłańców		Uwagi
		osoby	rodziny	
1.	Karniewo	2	—	
2.	Sieluć	14	—	
3.	Sieluć–Olda	7	—	pozostali w osadzie Olda
4.	Perzanowo			
	Sewerynowo	112	46	
	Ciemieniewo	83	24	
	Czerwonka	43	22	
	Perzanowo	14	4	
	Perzanowo	4	1	
	Gaje	6	1	
	Razem	285	98	

Obok szykan związanych z zsyłką niemniej bolesny w swej wymowie był nakaz władz, aby koloniści szybko uregulowali swoje sprawy majątkowe. Zmuszało to posiadaczy ziemi, placów i budynków do szybkiego znalezienia następcy bądź przekazania całego swego mienia lokalnym władzom, najczęściej wojsku. Z raportów naczelnika powiatu wynika, że w połowie czerwca na terenie powiatu znajdowało się 37 kolonistów, którzy gospodarowali łącznie na

³ Ibidem, p. 65.

⁴ Ibidem, p. 51, 52 i 62.

350 morgach ziemi i posiadali kilka budynków. W innym miejscu wykazano, iż 66 takich właścicieli (posiadaczy ogólnego areалу 797 mórg ziemi oraz licznych domów i budynków inwentarskich) nie mogło znaleźć tak spadkobierców, jak i nowych użytkowników⁵. Największą liczbę kolonistów, którzy znaleźli się w podobnej sytuacji, odnotowujemy w miejscowościach: Ciemnowo (18), Sewerynowo (14), Czerwonka (8), Ulaski (6) i Krasnosielc (5). Tylko bogaci gospodarze, jak Adolf Nowiński ze wsi Sielc-Kolonia, mogli liczyć na szybką sprzedaż swojego majątku (gospodarstwo 35-morgowe), bądź też jak hr. Adam Czartoryski, właściciel klucza majątków Suche i Magnuszew, jako austriaccy poddani, mimo zagrożeń konfiskatą dóbr, pozostali na miejscu. Konfiskowane mienie, ziemia i budynki posłużyły władzom rosyjskim do zakwaterowania stacjonujących w tym rejonie wojsk.

Wójtowie i komisarze sporządzali rejestr budynków i posesji, które nadawały się do takich celów. I tak, w samym mieście Makowie rozlokowano u 42 właścicieli 14 szpitali polowych i tzw. podwodowych oraz 2 kancelarie. 10 dalszych domów zajęto pod potrzeby lekarzy i kancelarię Orenburskiego Kozackiego Dywizjonu. We wsi Gąsewo i Nowa Wieś ulokowano komendanta IV Korpusu Armii, a w sześciu innych wsiach gminy Smrock przekazano na kwatery 168 domów. Ogółem, do czerwca 1915 r. w samym Makowie zarekwirovano dla potrzeb wojska 92 budynki, resztę zaś w poszczególnych gminach⁶.

Obok uciążliwości związanych z zakwaterowaniem armii, jej wyżywieniem, obowiązkowymi podwodami, trudne do zniesienia były rekwizycje zboża, paszy dla koni i samych koni. Powiat makowski, według komisarza, w połowie 1915 r. dostarczył w krótkim czasie do punktów zbornych 935 koni, które zakupiono dla potrzeb armii.

Tabela 2. Zakupy koni w powiecie makowskim w połowie 1915 r.⁷

Lp.	Miejscowość	Liczba sztuk doprowadzonych	Liczba koni, które należało doprowadzić
1.	Płoniawy	101	—
2.	Sieluń	77	—
3.	Sielc	143	—
4.	Szelkowo	26	28
5.	Karniewo	12	19

⁵ Ibidem, p. 51, 65 i 55; w tym ostatnim dokumencie wykazano, iż K. Boc miał gospodarstwo 10-morgowe, 4 innych też po około 10 mórg, reszta, tj. 61 gospodarzy, po około 1-5 mórg.

⁶ Ibidem, p. 34.

⁷ Ibidem; według raportu z powyższego dokumentu ceny koni wojennych przedstawiały się następująco: konie wierzchowe I kl. — 250 rb, konie do artylerii — 220 rb, konie oboźne I kl. — 150 rb, konie oboźne II kl. — 100 rb.

6.	Maków	16	18
7.	Ploniewy	125	136
8.	Krasnosielc	170	184
9.	Sypniewo	55	63
10.	Malki	144	124
11.	Różan	66	72
Razem		935	—

Na zakup koni w powiecie makowskim wyasygnowano sumę 900 rubli, z czego na opłatę członków komisji kwalifikacyjnej przeznaczono 75 rb, na podwozy 74 rb, właścicielom zaś za doprowadzenie koni wypłacono sumę 611 rb. Mimo skrupulatności urzędników rosyjskich i sum płaconych za dostarczenie koni, cała transakcja dla rolników była ostatecznie niekorzystna. Wiadomą rzeczą było, że rubel tracił na wartości i po wycofaniu się Rosjan z Królestwa przestał być środkiem płatniczym (oprócz rubli bitych w złocie). Pikanterii poczynaniom zaborcy dodaje fakt, iż po przeniesieniu siedziby władz guberni łomżyńskiej do miasta Riazan, w głąb Rosji, ten aparat administracyjny działał tu aż do końca 1917 r., a dawnym urzędnikom płacono comiesięcznie wysokie apanaże. Według dokumentów, ostatnim naczelnikiem powiatu makowskiego był Garlewski, zaś kancelarię prowadził Sosnowski.

Tabela 2. Zakupy koni w powiecie makowskim w powiecie 1915

Lp.	Miejscowość	Liczba sztuk doprowadzonych	Liczba koni identyfikacji dywanowej
1.	Ploniewy	101	—
2.	Sielc	77	—
3.	Sielc	143	—